Izkušnja migracije in integracije v slovenski prostor v avtobiografskih literarnih delih Stanislave Chrobakove Repar in Eric Johnson Debeljak

Megi Rožič

Fakulteta za humanistiko, Univerza v Novi Gorici
Faculty of Humanities, University in Nova Gorica
megi.rozic1@gmail.com

Prispevek preko literarne analize avtobiografskih literarnih del: *Slovenka na kvadrat* (2009) Stanislave Chrobakove Repar in *Prepovedani kruh* (2010) ter *Tujka v hiši domačinov* (1999) Eric Johnson Debeljak in na podlagi interdisciplinarnih teoretičnih izhodišč feministične teorije, migracijskih teorij in kulturnih študij izpostavlja dve individualni izkušnji migracije in integracije v slovenski prostor; v slovensko družbeno in kulturno realnost. S primerjalno analizo so v prispevku predstavljene tudi skupne točke in značilnosti, ki jih obe literarni ustvarjalki poudarjata in izpostavljata v svojih avtobiografskih literarnih delih ob tematizaciji svoje izkušnje migracije in poskusih integracije v novo – slovensko okolje.

Ključne besede: izkušnja migracije, integracija, slovenski prostor, avtobiografija, literarne ustvarjalke, Stanislava Chrobakova Repar, Erica Johnson Debeljak

Experience of Migration and Integration into the Slovene Space in the Literary Works of Stanislava Repar Chrobáková and Erica Johnson Debeljak

The present article, through a literary analysis of the autobiographical literary works: *Slovenka na kvadrat* (2009) written by Stanislava Chrobakova Repar and *Prepovedani kruh* (2010) and

Tujka v hiši domačinov (1999) written by Erica Johnson Debeljak and on the basis of the interdisciplinary theoretical issues of feminist, migration theories and cultural studies, highlights two individual experiences of migration and integration within Slovenia; into the Slovene social and cultural reality. It will be followed by a comparative analysis that points to the common observations and characteristics of both authors in relation to their experience of migration.

Key words: experience of migration, integration, Slovene space, autobiography, literary artists, Stanislava Chrobakova Repar, Erica Johnson Debeljak

Uvod

Prispevek na podlagi literarne analize avtobiografskih literarnih del dveh sodobnih literarnih ustvarjalk: Stanislave Chrobakove Repar (1960) in Erice Johnson Debeljak (1961) predstavi dve individualni izkušnji migracije in integracije v slovenski prostor. Skladno s to izkušnjo avtorici v izbranih literarnih delih pretresata tudi druge koncepte in razmerja: razmerje do nacionalne pripadnosti in njen pomen, koncepte meja, kulture, jezika, lastno identitetno pozicijo in tudi vlogo literarnega ustvarjanja ter umetnosti nasploh v novem okolju. Prispevek bo osvetlil tudi, kako se obe literarni ustvarjalki po izkušnji migracije opredeljujeta do novega bivanjskega in geografskega prostora, poleg tega pa tudi, ali so njuna literarna dela zaznamovana s transnacionalnimi in transkulturnimi prvinami.

Prispevek bo izkušnjo migracije posamezne literarne ustvarjalke, kakor se kaže v obravnavanih literarnih delih, v prvi vrsti izpostavil kot študijo primera. Teoretična podlaga bo interdisciplinarno zasnovana, temeljila bo predvsem na feministični teoriji, študijah migracij in kulturnih študijah. Feministična teorija bo v literarni analizi vključena predvsem v kontekstu pojmovanja sodobnih identitet, ki se spreminjajo in dograjujejo skladno s tranzitno naravo sodobne stvarnosti in pogostostjo migracijskih procesov v njej. Identitete sodobnih subjektov in migrantov zaradi spreminjanja geografskih prostorov namreč pridobivajo značaj večplastnosti, odprtosti in fluidnosti. Teorije migracij v zadnjih desetletjih v kontekstu proučevanja migracij v ospredje postavljajo individualne življenjske zgodbe posameznikov in posameznic (Milharčič Hladnik 2007). Migracije so namreč v sodobni stvarnosti pridobile razsežnosti, ki so bile predhod-

no v zgodovini nepredstavljive, predvsem zaradi nepredvidljivosti in večslovnosti tega pojava (Papastergiadis 200: 1). V sodobni realnosti postajata tranzicija in migracije osnovna lastnost vseh človeških skupnosti, ti procesi spodbujajo kompleksnost, prav ta kompleksnost posledično pomeni, da je potrebno pri proučevanju migracij upoštevati številne, tudi kontradiktorne dejavnike: ekonomske kazalce, socialne, politične, družinske vezi, individualne razloge posameznikov, lokalne in nacionalne kvalifikatorje. Cela serija povezav in mrež namreč lahko vpliva na migracije posameznikov in tudi na njihovo integracijo v novo socialno in kulturno okolje (Hoerder 2002). Zelo pomembna značilnost, ki zaznamuje sodobne migracije in jo izpostavlja, so kulturne študije, so tudi transnacionalne in transkulturne povezave migrantov, kar predstavlja njihovo delovanje in vključevanje v več nacionalnih in kulturnih prostorov hkrati (Vertovec 2001). Kompleksnost sodobnih migracijskih procesov tako podpira tiste pristope k njihovem proučevanju, ki se osredinjajo na individualne življenjske zgodbe posameznih migrantov in migrantk, te se zrcalijo tudi v literarnih delih.

Literatura kot relevanten vir za proučevanje migracij je pridobila na pomenu z razvojem interdisciplinarnih pristopov pri proučevanju migracij. V tem kontekstu je pionirsko delo opravil raziskovalec Werner Sollors, ki je leta 1987 v svoji študiji *Beyond Ethnicity: Consent and Descent and American Culture* prispeval prvo interdisciplinarno študijo, ta študija predstavlja stičišče literarne vede, kulturnih in migracijskih študij. Posebej pomembno vprašanje, ki mu pričujoči prispevek poskuša ponuditi jasen odgovor, je, ali lahko proučevanje literature migrantov in migrantk ter obravnavanje te literature kot enega od virov za proučevanje fenomena migracij, vodi do rahljanja stereotipov in pripomore k razvoju medkulturne zavesti. Prav razvoj medkulturne zavesti in rušenje stereotipov, ki so vezani na migrante in sam fenomen migracij, sta namreč temeljna pogoja za razvoj stabilne, odprte in varne družbe (Žitnik Serafin 2014).

Teoretika Benedict Anderson (1998) in Margaret R. Sommers (1994) enotno poudarjata tudi, da prav preko literature in akta literarnega ustvarjanja posameznik izgrajuje svojo lastno identiteto v svetu. To dejstvo je posebej zanimivo in pomenljivo v kontekstu pričujočega prispevka, saj obe v obravnavo vključeni literarni ustvarjalci v izbranih literarnih delih izpostavljata, da prav preko akta literarnega ustvarjanja prevprašujeta številne identitetne dileme in v interakciji z novim geografskim prostorom – slovenskim socialnim in kulturnim prostorom – izgrajujeta svojo identiteto.

Izkušnja migracije in integracije v slovenski prostor v literarnem delu Stanislave Chrobakove Repar

Zakaj se moram 'razbliniti', da bi lahko spet 'postala', le tokrat po slovensko? Zakaj moram 'postati po slovensko', da bi lahko tu – kjer sem zdaj doma – živela kot polnovredna oseba? (Chrobáková-Repar, 2009: 49)

Stanislava Chrobakova Repar, pesnica, pisateljica, esejistka, prevajalka, literarna znanstvenica, urednica in založnica se je iz želje po skupnem življenju s Slovencem – filozofom, prevajalcem, esejistom in pesnikom Primožem Reparjem – leta 2001 iz Bratislave preselila v Slovenijo, v Ljubljano. Svojo izkušnjo migracije posebej izrazito problematizira v svojem avtobiografskem literarnem delu *Slovenka na kvadrat*. Večinsko pripovedno delo predstavlja literarni hibrid, vključuje dele avtoričinih predhodno objavljenih verzifikacij, dnevniške zapise, refleksije in dele korespondence. Vsa ta besedila kolažno predstavijo kompleksnost avtoričinega soočanja z izkušnjo migracije in novim življenjskim okoljem. Delo je sestavljeno iz desetih poglavij, ki jih avtorica naslovi z vodilno tematiko in podnaslovi kot razglednice. To poimenovanje podpoglavij je v delu utemeljeno s tem, da so poglavja časovno in geografsko določena, predstavljajo miselne utrinke in popise dogodkov, ki spominjajo na besedila na razglednicah in so izrazito avtobiografsko obarvani protagonistki zaznamovali vživljanje in soočanje s slovenskim prostorom, njegovim kulturnim in socialnim imaginarijem. Razglednicam v literarnem delu sledijo trije intervjuji, ki so jih z avtorico opravile tri sodobnice, ti še dodatno potrdijo avtobiografske navezave dela in ponujajo še bolj celovito in tudi kompleksno sliko avtoričine izkušnje migracije. V avtoričinih opombah lahko tudi preberemo, da delo povezuje miselni tok, ki kljub izraziti žanrski in ekspresivni pestrosti, literarno delo združuje in ga umešča na polje esejistike, z izrazitimi avtobiografskimi in literarnimi značilnostmi (Chrobakova Repar, 2009: 247).

V delu *Slovenka na kvadrat* se avtorica opredeljuje do izkušnje migracije predvsem kot ženska in umetnica. Tako ob izkušnji migracije pretresa tradicionalna patriarhalna razmerja, razmerja moči, ki so se v njenem primeru izkazala predvsem v obliki radikalnega slovenskega birokratskega sistema v času tranzicije v Evropsko unijo, in zaradi katerega se je predvsem v začetni fazi integracije soočila s številnimi težavami. V svojem delu avtorica izpostavlja, da ni politična migrantka ali iskalka azila, temveč ženska, ki se je zaradi ljubezni in želje po skupnem življenju s Slovencem odpovedala ustaljenemu življenju in se podala v boj z birokracijo novo nastale države.

S tem korakom v neznano je bila, kakor poudarja v svojem delu, za nekaj časa izbrisana; iz vseh slovaških podatkovnih baz in še ne vključena v podatkovne baze v novem okolju. Znašla se je v nekem nedoločenem in vmesnem prostoru; neopredeljena, nikogaršnja, s tem pa tudi neomejena. Že z izbiro naslova literarnega dela se avtorica preigrava s svojo kompleksno identiteto, ki jo ves čas izpostavlja tudi na vsebinski ravni obravnavanega literarnega dela. Slovenka v slovaškem jeziku namreč pomeni Slovakinja, v slovenskem pa Slovenko, ta jezikovna igra nakazuje na dvojnost in kompleksnost identitetne pozicije literarne protagonistke. Ta kompleksna in dvoplastna identitetna pozicija je še radikalizirana z njenimi številnimi delovalnimi vlogami, profesionalno namreč posega na polje raziskovanja, urednikovanja, pisateljavanja in pesnjenja, esejistike, uredništva in založništva. Vse te profesionalne vloge dojema kot vitalno povezane, prepletene in soodvisne, četudi birokratski sistem zahteva, da se enoznačno in jasno opredeli le z eno delovalno vlogo. Od te opredelitve so namreč odvisne subvencije, honorarji in številni drugi privilegiji. Avtorica se v tem kontekstu približuje konceptu fluidnih ali nomadskih identitet, kakor jih imenuje feministična teoretičarka Rosi Braidotti (2011), in je pogosto povezan prav z izkušnjo migracije ter vplivom tranzitnega značaja sodobne stvarnosti na posameznikovo identitetno izgradnjo. Tako tranzitna stvarnost kot izkušnja migracije namreč povzročita identitetne odklone, spremembe, prilagoditve, ki se dogajajo skladno z menjavanjem stvarnosti, geografskih pozicij ter nacionalnih, socialnih in kulturnih imaginarijev (Braidotti, 2011 in Stanford Friedman, 1998).

Enoznačnemu opredeljevanju in vkalupljanju njene identitete v predvidljive in dane okvire se avtorica izrazito in vztrajno upira v svojem literarnem opusu in izpostavlja, da je njena kompleksnost plod trdega preteklega dela in prizadevanj, njenih različnih osebnih interesov in profesionalnih ambicij, ki jih ne more in zmore reducirati zgolj na eno delovalno vlogo. V kontekstu boja z birokracijo v novem življenjskem okolju se dotika predvsem problematike ohranjanja svoje osebnostne samobitnosti, kulturnega in profesionalnega ozadja, ki si ju je pridobila v primarni domovini. V Sloveniji pa sta – zaradi dolgotrajnega in zapletenega poteka birokratskih postopkov – za nekaj časa pod vprašaj postavljeni celo njena finančna neodvisnost in pridobljena izobrazba. Tudi te na videz osnovne in pretekle pridobitve so bile s selitvijo v novo okolje in do pridobitve slovenskega državljanstva za nekaj časa popolnoma izbrisane, v tem položaju se avtorica sprašuje:

Zakaj torej Slovenija služi na usodah ljudi, kot sem jaz: vzame in ne ponudi ničesar, pusti pa v stanju breztežnosti? Bolj natančno: vrže te v zrak! Zakaj me spravlja v položaj zajedalca: formalno blokira, razveljavlja, ne priznava mojih usposobljenosti in sposobnosti, pri čemer je njihova ponovna pridobitev samo še odkupovanje iz podložništva, v katerega sem bila samodejno vržena? (Chrobáková-Repar, 2009: 39)

Ironija je v izbranem literarnem delu Stanislave Chrobakove Repar pomembna literarna strategija. Ironija velja tudi v feministični teoriji za pomembno komponento, Donna Haraway (1990) izpostavlja, da je v feministični teoriji politika jezika zelo izrazito povezana s temeljnimi feminističnimi problematikami. Ironija je v delih ustvarjalk pogosto uporabljena v kontekstu prevpraševanja kontradiktornih, delnih, odprtih in fluidnih identitet, ki so bile predhodno problematizirane. Ironična perspektiva omogoča, da kontradiktornost, ki je prisotna na ravni besednega poimenovanja, sovpadе in se zrahlja. S to literarno tehniko v svojem literarnem delu avtorica pogosto tudi rahlja težo problematike – in izpostavlja, da je bila s prehodom v novo okolje pod vprašaj in skorajšnjemu izbrisu podvržena tudi njena osebna identiteta. S prehodom v novo okolje je bilo spremembam podvrženo tudi njeno lastno ime in pridobilo je novo obliko, tako ironično izraža:

[...] zdaj sem Slovenka na kvadrat, v vsakem od obeh jezikov ... torej sem (bivša) Chrobáková – v angleškem prevodu: Beeltova ... pred tem sem bila (čisto kratko) Kvapilova ... in od zdaj bom Reparova ... v bistvu le Repar, brez pregibanja. Podpisala sem uradni dokument, da soglašam s to obliko svojega priimka tudi na ozemlju s pregibanjem. Namreč, če se prav razumemo, da soglašam z uradnim »kvarjenjem« mojegа priimka na Slovaškem. Za to sem morala podpisati izjemo pravila. (Chrobáková-Repar, 2009: 21)

Integracija v slovenski prostor ima v delu *Slovenka na kvadrat* tudi številne pozitivne konotacije in Stanislava Chrobakova Repar je v Sloveniji presenečena in navdušena nad njeno raznolikostjo, kljub njeni majhnosti. Ob tem avtorica opaža in poudarja tudi neizmerno navezanost slovenskega človeka in njegovega življenja na naravo, njene cikle in zemljo in to dejstvo jo navdaja z občudovanjem. Sama je odraščala v mestu in kot mestni otrok z naravo ni imela nikdar pravega in pristnega stika, o njenem pomenu se

tudi ni spraševala in ni nikdar zares doumela človekove soodvisnosti od nje. Ob navezavi slovenskega človeka na naravo Stanislava Chrobakova Repar analitično zaznava tudi tradicionalne vzorce, ki so globoko zakoreninjeni v zavest slovenskih ljudi in v njihovo delovanje, tudi rigidnost, ki jo ti tradicionalni vzorci pogosto zbujajo pri ljudeh. Med seznanjanjem s slovensko družbo poudarja, da iz primeža tradicionalnih vzorcev slovenski človek težko izstopa, zato je hkrati tudi obvarovan pred novimi, modernimi oblikami kapitalističnega zaslužnjevanja. Avtorica kot kolektivni sindrom slovenskega človeka izpostavlja tudi osamo, nekomunikacijo in nesodelovalni značaj slovenskih ljudi. Ta osama se polasti tudi nje same.

Neka notranja osamljenost – ki se izkazuje tudi fizično – je namreč v tej prelepi deželi absolutna stvarnost, a ne le zame, temveč tudi za moje tukajšnje sobivajoče. Gre za popolnoma običajen fenomen, s katerim se tu srečujemo na ulicah, v glavnih prostorih, na gozdnih stezah, v gostilnah, v (ne)komunikaciji. Ljudje hodijo sami, ali ostajajo sami, bolj zaupno se niti ne zblížajo, ali prej izjemoma kot ponavadi. Ne delijo si osebnih izkušenj, prej sporočajo o družbenih presežkih svojega delovanja. In potem si svoj skrčeni, emocionalno sestradani ego ojačajo v ustanovah in prek institucij, v katerih so zaposleni. Kar je še slabše – ta kombinacija človeškega deficita s sistemsko represijo. Vsak ljubosumno nadzoruje svoj mali teritorij. (Chrobáková-Repar, 2009: 152)

V svojem literarnem delu Stanislava Chrobakova Repar nenehno vzporeja življenje v Bratislavi s tistim v Ljubljani, te primerjave izvaja na ravni vsakdanjega življenja, še bolj pogosto pa na ravni jezika in njegove rabe. Opaža namreč, da sta si slovenski in slovaški jezik sicer podobna in da je s tega vidika njena jezikovna integracija olajšana. Hkrati opaža tudi, da si oba slovanska jezika določen nabor besedišča delita, vendar z očitno razliko, da imajo nekateri izrazi v drugem jeziku drugačen pomen, so zastareli ali niso več v rabi. Primerjave izvaja tudi v navezavi na historično situacijo in slovensko nacionalno zgodovino, ob tem izpostavlja tudi povezavo Slovenije z ostalimi državami na Balkanskem polotoku, trenja na meji med Slovenijo in Hrvaško in na tržaškem območju. S pozicije analitične znanstvenice s historičnega vidika komentira tudi položaj Ljubljane, ki izgublja svoj centralistični položaj in unifikacijsko funkcijo.

Ob izkušnji migracije Stanislava Chrobakova Repar v delu *Slovenka na kvadrat* prevprašuje tudi in predvsem svojo vlogo literarne ustvarjalke, znanstvenice, kulturne posrednice in umetnice nasploh. Sprašuje se, na kakšen način se ob uveljavljenem položaju v slovaških kulturnih krogih ak-

tivno vključiti tudi v slovensko kulturno življenje, seveda z vsemi različnimi delovalnimi vlogami. V tem kontekstu se že četrta razglednica tematsko ne osredinja več na problematiko boja z birokracijo in na težave pri integraciji v slovenski prostor, tu protagonistko kot bralci že lahko najdemo v vlogi organizatorke festivala Vilenica in tik pred izidom njene pesniške zbirke *Angelske utopije* v slovenskem prevodu.

Stanislava Chrobakova Repar v svojem delu ironično izpostavlja, da mora v novem življenjskem prostoru znova postati, se uveljaviti, zastopati svoje ideale – tokrat po slovensko. Kljub začetnim težavam in dolgotrajnemu boju z birokracijo pa jasno poudari, da sta ji izkušnja migracije in pozicija nekje vmes ponudili možnost za kritičen pretres sodobne stvarnosti, kjer se je znašla, izostrili sta njeno izjemno kritično perspektivo na stvarnost in zavest, da če hoče preživeti in uspeti, si mora ustvariti sistem vrednot, ki je neodvisen od družbenega, nacionalnega in kulturnega imaginarija v katerem živi. Ugotavlja tudi, da je doslej porabila preveč časa in energije, da bi se uveljavila in vključila v dan sistem, upoštevala na videz nepremakljive norme in pravila. To jo spodbudi, da strukturira svoj lasten sistem pravil, v nadnacionalnem in nadkulturnem položaju, neodvisno od statusnih določil. Izkušnja migracije jo je postavila v pozicijo življenja na robu, na meji, v vmesnem prostoru med dvema nacionalnima državama, socialnima in kulturnima imaginarijema, prav zato se v njeni zavesti tudi radikalizira želja po tem, da spregovori kot angažirana in izjemno kritična avtorica, tako izraža:

Resničen občutek vesoljske ganjenosti me je speljal takrat, ko sem svoje (vsiljeno in nemirno) lebdenje na meji možnega, ki so jo določili drugi, lahko preoblikovala v raziskovanje skrivnostnih ali prepovedanih svetov onkraj, oziroma, celo znotraj te meje. Meje, ki je vendarle zmeraj tudi del neke pragmatične kolektivistične projekcije in samo/opredelitve.

[K]o si brez zaščite nekih »a priori« (prepričanj, normativov, pričakovanj ...), ki te zmeraj vsaj toliko ovirajo, kolikor ohranjajo, recimo v nekem družbenem ali zgodovinskem kontekstu. Namreč, ko se jih zmoeš otresti, ker jih – enostavno – spregledaš kot sredstvo nekoga ali nečesa, kar je zate izgubilo bistveni pomen, jih pa več ne sprejemaš kot danost. (Chrobáková-Repar, 2009: 68–69)

Kot angažirana avtorica, ki se je znašla v vmesnem prostoru med dvema nacionalnima imaginarijema in kulturama, gradi svojo identiteto v

neki nadnacionalni in nadkulturni poziciji, v medprostoru obeh kultur in nacionalnih prostorov. Ta vmesna pozicija ji omogoča neodvisnost od statusnih definicij, ki jih dodeljujeta družba in birokracija. Prav tako ji ta vmesni prostor, pozicija na robu, na meji, občutki ranljivosti, nestabilnosti in izpostavljenosti, omogočajo širši in bolj izostren pogled na stvarnost in življenje. V njej zbudijo upornost in kritičnost.

Avtorica poudarja, da svojo individualno in umetniško svobodo ne more najti znotraj danega socialnega sistema in jo lahko išče zgolj v odmiku od družbenih sistemov, z vzpostavitev individualnega sistema vrednot in kriterijev. Izkušnja migracije in širina pogleda, ki jo ta izkušnja prinaša, okrepi avtoričino samozaupanje in vero v lasten sistem vrednot ter njeno individualnost. Prav sprejemanje in izražanje individualnosti je po njenem mnenju tudi ključni element, ki deluje v smeri sprejemanja in v prid dekonstrukcije hierarhičnih razmerij in se lahko zoperstavlja kulturnemu in nacionalnemu elitizmu.

Izkušnja migracije in integracije v slovenski prostor v literarnih delih Eric Johnson Debeljak

[...] resnično čutim, kot da bi moje srce tu bilo počasneje, kot da so se ritem, impulzi in užitki mojega življenja upočasnili v bolj blagem kroženju. (Johnson Debeljak, 1999: 194)

Erica Johnson Debeljak se je v Slovenijo priselila leta 1993. Razlog za njeno migracijo je bila tako kot v primeru Stanislave Chrobakove Repar ljubezen in želja po skupnem življenju z bodočim soprogom, pesnikom Alešem Debeljakom. Svojo izkušnjo migracije avtorica tematizira v literarnih delih *Prepovedani kruh* (2010) in *Tujka v hiši domačinov* (1999). Obe deli sta v slovenskem jeziku izšli v prevodu, vsebinsko se dopolnjujeta in bosta v nadaljevanju obravnavani združeno. Deli na avtobiografskih temeljih predstavljata spoznavanje Eric Johnson Debeljak in Aleša Debeljaka med njegovim študijem v New Yorku in željo po skupnem življenju, ki je Erico slednjič pripeljalo v Slovenijo. Erica Johnson Debeljak se je v začetku devetdesetih let iz izrazito razvite države in mesta New York preselila v Slovenijo, ki se je ravno soočila z osamosvojitvijo in razvojem svoje lastne narodne identitete.

V izbranih delih Erica Johnson Debeljak sprva razpravlja o soočenju družine in kroga prijateljev v Ameriki z dejstvom, da se bo preselila v Slovenijo, ob tem opaža, da njene družinske člane odločitev ni pose-

bej presenetila, saj so imeli v družini že predhodno primere medkulturnih ljubezenskih zvez in selitev. Poudarja tudi, da sta jo drugost in drugačnost tudi osebno izjemno privlačila, odraščala je namreč ob liberalni materi in v državi z zelo liberalnimi nazori. Zanimiv pa je bil odziv širše okolice na njeno odločitev, odziv prijateljev in znancev, ki so Slovenijo pogosto enačili s kraji, kjer se odvijajo vojne, z revščino in celo z muslimansko vero. Ti stereotipi in posplošene sodbe pa niso ključno vplivale na njeno odločitev in ta je ves čas ostala trdna. V izkušnji migracije sama vidi možnost bogatitve svojega horizonta spoznanj, možnost soočenja s podobo D drugega in celo vživitev vanjo.

Erica Johnson Debeljak razmišlja v kontekstu migracije o človeških identitetah in izpostavlja kompleksnost človeških identitet, predvsem identitet migrantov. Izpostavlja, da je izkušnja migracije po njenem mnenju v prvi vrsti zmožnost, da svoji identitetni poziciji dodajamo nove plasti. Trdi, da četudi se človek sooči z izkušnjo migracije kot odrasel, ima še vedno možnost, da svoji identitetni poziciji dodaja nove odtenke, ki jih izkušnja migracije, soočanje z novimi geografskimi območji ter kulturnimi in nacionalnimi imaginariji prinašajo. Tudi Erica Johnson Debeljak tako v izbranih literarnih delih vpeljuje koncept fluidnih identitet, ki se izgrajujejo v povezavi z menjavanjem geografskih pozicij.

Erica Johnson Debeljak se z zavestjo o izkušnji migracije, ki se bliža, že v New Yorku pripravlja na soočenje z novim in neznanim. Zaveda se, da bo zanjo zelo problematičen predvsem jezikovni preskok, tako se že v Ameriki preizkuša v prvih poskusih učenja slovenskega jezika. Preko poslušanja posnetkov, ki so namenjeni učenju slovenskega jezika, si ob izjemni zvočnosti novega jezika slika tudi idealizirano podobo te podalpske deželice in njenega glavnega mesta, kjer bo kmalu živila. Ko končno napoči čas za selitev in Erica prvič obišče Ljubljano, pa je trk predstav in realnosti zelo radikalen. Ljubljano namreč prvič uzre kot sivo mesto s socialistično gradnjo, kjer je, kakor se izrazi, vsakršno estetsko načelo opuščeno, le gore v ozadju mehčajo podobo tega mesta. Vendar Erice to dejstvo ne demotivira in z veliko elana in navdušenja raziskuje svoje novo bivanjsko okolje. Slovenija jo preseneča s svojo majhnostjo in raznolikostjo hkrati, slednja jo tudi bega, saj se zaveda, da ne bo nikdar obvladala njenih številnih socialnih, kulturnih in tudi jezikovnih odtenkov.

V novem okolju se ob fascinaciji nad majhnostjo slovenske države tudi prvič zares seznani z občutki pripadnosti skupnosti, z domačnostjo, kon-

cepti, ki jih predhodno ni poznala oz. ji niso ničesar pomenili, tako izraža odsotnost teh občutkov:

Odsotnost toplih jesenskih popoldnevov, ko srkaš domače vino pod sosedovo kutino. Odsotnost tistega otipljivega, drhtečega čustva [...] Ne verjamem, da sem kdaj prej tako močno občutila kako navzočnost. Kasneje, ko sem ležala na ozki postelji v propadajoči stolpnici na Proletarski v toplem zalivu moje skupnosti dveh, sem bila srečna, da sem jo spoznala. Bila je zelo daleč od mojih sanjskih predstav o Ljubljani. Toda njena dvojnost, njena ostrina in melanholija, sta me zasvojili. (Johnson Debeljak, 1999: 68)

S temi novimi spoznanji postopoma opušča poviševanje občutka anonimnosti, ki jo je spremljal med življenjem v velikem mestu. Življenje v majhnem mestu, kjer se le redko zgodi, da na cesti ne sreča vsaj enega znanca, ji postaja vedno bolj domače in celo bolj avtentično. Z Alešem si utira pot med slovenske in jugoslovanske kulturne kroge, seznanja se z rokovsko subkulturo nekdanje Jugoslavije, z jugo-nostalgijo po izgubljenem bratstvu in enotnosti. Seznani se tudi s pomenom pojmov nostalgija in hrepenenje, ki sta po njenem mnenju tako zelo značilna za jugoslovanske in slovenske ljudi.

Tudi Erica Johnson Debeljak se v začetni fazi integracije v slovenski prostor sooči z neizprosnim bojem z birokracijo novonastale države. V birokratski gonji z Alešem pristaneta, ko se želita poročiti. Za Erico predstavlja ta položaj in boj z uradniki velik šok, daje ji občutek popolne nemoči in nezmožnosti, da lahko upravlja s svojim osebnim življenjem. V strogi birokratizaciji vidi kategorizacijo in omejevanje posameznikove svobode in nenehno klasificiranje človeških identitet. Kljub vsemu pa poudarja, da je bila tega deležna zgolj na formalni ravni njenega začetnega vživljanja v slovenski prostor, njeno vsakdanje življenje je bilo bolj sproščeno in prepuščeno naključjem. Ob tem se zaveda tudi, da ima kot Američanka v slovenski družbi relativno privilegiran položaj – v primerjavi z drugimi priseljenci, predvsem tistimi iz nekdanjih jugoslovanskih republik. Izpostavlja, da so ti obravnavani veliko slabše in so deležni številnih negativnih konotacij in stereotipov. Svoj položaj tujke dojema kot privilegiran, kot tisti, ki ji omogoča širšo in kritično perspektivo na stvarnost, tako izraža:

Tujec ima nekaj resničnih prednosti, ne samo šaljivih. Navsezadnje mi je prav vloga tujke omogočila, da sem opazovala dve enako od-

bijajoči strani iste medalje. Prisilila me je, da sem poskušala razvozlati gordijski vozlož zakonov o tujcih v mladi slovenski državi – da sem začela razlikovati med navadno birokracijo in njeno bolj sadistično kafkovsko sestrično; da sem se postavila po robu omalovaževalnim pogledom; da sem se iz izkušnje učila, kako je, če si enkrat za spremembo prejemnik takšnega ponižujočega ravnanja. (Johnson Debeljak, 1999: 129)

O tujcu kot tistem, ki izstopa iz ustaljenih socialnih skupnosti in še ni popolnoma vključen vanje in ima s tem privilegiran položaj in možnost kritične perspektive na to družbo, razpravlja tudi feministična teoretičarka Julia Kristeva v svojem teoretičnem delu *Strangers to ourselves* (1991). Teoretičarka poudarja, da nam ta pozicija omogoča uvid v tujskost v ustroju identitete vsakega posameznika, ponuja možnost projekcije in zavedanja, da sta tujskost in nedorečenost osnovna gradnika vsake identitete. Pozicija tujca je kreativna pozicija, ki spreverča ustaljene vzorce mišljenja in udejstvovanja. Omogoča širše perspektive uvida, preko ozkih opredelitev identitete, nacionalnih, kulturnih in etničnih determinant. Omogoča odklik od ustaljenih identitetnih pozicij in s tem kritičnost perspektive na navidezne danosti in norme.

Učenje slovenskega jezika, preko katerega se je Erica Johnson Debeljak pravzaprav že v Ameriki začela seznanjati z novo deželjo, je v novem okolju posebno trd oreh, saj ne more iskati pomoči v nobenem znanem romanskem jeziku. Kljub temu je očarana nad zvočnostjo slovenščine, ki jo v angleškem jeziku zelo pogreša, posebej v jeziku poezije. Skladno z usvajanjem novega jezika pa izraža, da pridobiva tudi novo identiteto, njen imaginarij se spreminja in dograjuje. Jezik je v njenem primeru izrazito prikazan kot osnovni gradnik njene identitete. Njena nesuverenost v slovenskem jeziku je sprva razlog, da se izogiba družbeni interakciji, saj ne zmora komunikacije. In prav to jo v začetni fazi njenega vživljanja v slovenski prostor zelo obremenjuje, saj je zelo družaben in komunikativen tip osebnosti, v novem okolju pa se v začetnih fazah ne zmora niti izraziti. V tem obdobju se bolj kot v družbeno realnost zateka v intimo dvojine, le tam lahko izrazi svojo individualnost, samo tam ima zares občutek, da je razumljena.

Erica Johnson Debeljak v svojih avtobiografskih delih izraža, da se je z migracijo odpovedala svojemu nekdanjemu življenju, poklicni poti uspešne bančnice in se znašla v popolnoma novem okolju, vendar kljub temu poudarja, da je z izkušnjo migracije veliko pridobila. Prav v Sloveniji se je namreč uveljavila kot pisateljica in začrtala svojo pisateljsko pot. Dobro raz-

viti komunikacijski kanali so ji omogočili tudi ohranjanje in vzdrževanje stikov s sorodniki, prijatelji in znanci v njeni primarni domovini. Te transnacionalne in transkulturne povezave – kakor poudarja Steven Vertovec v svojem teoretičnem delu *Transnationalism and identity* (2001), migrantom omogočajo simultano delovanje in ohranjanje povezav med več nacionalnimi in kulturnimi prostori in tovrstno delovanje velja za temeljno značilnost sodobnih migracij, pomeni obogatitev in omogoča kritične primerjave – Erici Johnson Debeljak nudijo kritično distanco do življenja – tako v Ameriki kot v Sloveniji. Njena identiteta pa se tako izgrajuje v medprostoru med dvema kulturama:

Moje nihanje med dvema sklopoma idej in prepričanj, med dvema duhovnima domovinama, se je pokazalo kot najbolj razsvetljujoči, čeprav nikoli dokončno rešljivi vidik izgnanstva. To je stanje večnega preseljevanja in odkrivanja. Pred seboj vidim sprevod novih ljudi in znamenitosti, novo kulturo, ki jo neka roka tke na platno mojega preteklega življenja. Posledica tega je, da izgubljam občutek za smer. Pogosto ne morem več reči, kaj je prav ali res, kaj bolj živo in stvarno: ostre postave, ki prevladujejo v ospredju tapiserije, ali miglajajoče sence moje mladosti, ki zdaj bledijo v daljavi. Slovenska stališča branim pred Američani in ameriška pred Slovenci. Kakršnakoli trdna oporna točka ali stroga ideološka zveza, ki me je še pripenjala v mladosti, je izgubila svoj železni prijem. (Johnson Debeljak, 1999: 137)

V svojem literarnem opusu Erica Johnson Debeljak izraža hvaležnost za izkušnjo migracije in poudarja, da ji je prav pozicija nekje vmes zbistрила pogled, izpostavlja, da v novem okolju zaživi bolj avtentično, tudi bolj v stiku z naravo, po zgledu slovenskih ljudi jo začne vrednotiti in ceniti. Opaža, da sta tradicija in navezanost na naravo globoko zakoreninjena v slovenskih ljudeh in to pojmuje kot zelo pozitivno lastnost, ki omogoča človeku bolj pristno in prvobitno življenje, uspešen boj s kapitalizmom in konzumerizmom. Tudi kategorija časa pridobi v novem okolju v njeni percepciji nove razsežnosti, občutek ima, da ji je čas tukaj odmerjen počasneje. Ob tem izpostavlja tudi, da je bila med življenjem v Ameriki bolj izrazito zaverovana v dosežke znanosti in tehnologije, skladno s tem pa je izgubljala tudi občutek za pravo mero. Izpoveduje, da je izkušnja migracije predvsem in posebej izostrila njeno zmožnost prilagajanja spremembam. S to izkušnjo se je znašla v poziciji Drugega, ki jo je od nekdaj privlačila, prav ta položaj jo spodbudi tudi k literarnemu ustvarjanju.

Sklep

Stanislava Chrobakova Repar in Erica Johnson Debeljak v izbranih avtobiografskih literarnih delih tematizirata svojo izkušnjo migracije v Slovenijo, v Ljubljano. Obe sta se – sicer iz različnih geografskih območij, različnih kulturnih, socialnih in političnih imaginarijev, ena iz Slovaške, druga iz Amerike – preselili v Slovenijo. Razlog za migracijo je bila v obeh primerih ljubezen in želja po skupnem življenju s Slovencem, kulturnim delavcem Primožem Reparjem oziroma Alešem Debeljakom. Glede na različno socialno in kulturno ozadje v katerem sta literarni ustvarjalki doživljali primarno socializacijo, preživeli tudi velik del svojega odraslega življenja in se uveljavili na poklicnem področju, bi lahko kot bralci sklepali, da bo vživljanje v slovenski prostor za Erica Johnson Debeljak bolj težavno in se bo med integracijo soočila z bolj radikalnimi in morda celo nepremostljivimi socialnimi, jezikovnimi in kulturnimi razlikami. Slovaška je bila namreč v obdobju, ko se je Stanislava Chrobakova Repar priselila v Slovenijo, predvsem v zgodovinskem, političnem in socialnem smislu, bolj podobna Sloveniji kot Amerika v začetku devetdesetih let, ko se je sem priselila Erica Johnson Debeljak. Kljub temu prav Erica Johnson Debeljak s svojo osebno stno odprtostjo in pripravljenostjo na soočenje s spremembami teh ne dojema drastično, izpostavlja, da je v Sloveniji zaživela bolj avtentično. Prav tu se je seznanila z občutkom pripadnosti in obračunala z anonimnostjo, ki jo je obdajala med življenjem v velikem mestu, v New Yorku. V Sloveniji je našla tudi vzgib za literarno ustvarjanje, ki je v obliki književnih del doslej izhajalo v slovenščini v prevodu. Tudi Stanislava Chrobakova Repar ob vživljanju v slovenski prostor opaza, da se je prav tu senzibilizirala za naravo, jo začela upoštevati in ceniti.

Obe literarni ustvarjalki ob vživljanju v slovenski prostor izpostavljata izjemno birokratizacijo, ki je zavladata v slovenski državi po osamosvojitvi, in v boj s katero sta se tudi sami podali, da bi lahko uveljavili svoje pravice in delovalne vloge. Obe literarni ustvarjalki izražata prevzetost nad lepotami slovenske narave in vseprežetost z njo, hkrati pa globoko vero, zaupanje in strahospoštovanje slovenskega človeka in njegovo odvisnost od narave in njenih ciklov. Ob tem se tudi obe literarni ustvarjalki dotikata zakoreninjenosti slovenskega človeka v tradicionalnih vzorcih, ki jih Stanislava Chrobakova Repar – kot izjemno natančna in kritična opazovalka – deloma povezuje z okostenelostjo in nekritičnim ponavljanjem preteklosti, tako kot Erica Johnson Debeljak pa tudi z bolj avtentičnim življen-

jem in uspešnim uporom kapitalizmu in konzumerizmu, novimi oblikami zaslužnjevanja in odvisnosti, ki jih prinaša sodobna stvarnost.

Stanislava Chrobakova Repar in Erica Johnson Debeljak v svojih literarnih delih poudarjata koncept kompleksnih in fluidnih identitet migrantov in migrantk, ki se izgrajujejo v skladu z menjavanjem geografskih pozicij, življenjskih izkušenj, kulturnih in socialnih imaginarijev, s katerimi prihajajo v stik. Izkušnja migracije je v literarnih opusih obeh ustvarjalk prikazana kot tista, ki ju je razdvojila med dva nacionalna in kulturna imaginarija, ju postavila v mejni položaj, v medprostor med obema domovinama. Ta vmesni prostor obe literarni ustvarjalki pojmujeta pozitivno, to ni pozicija nepripadnosti, temveč prostor, ki odpira možnost ustvarjalni domišljiji, ponuja možnosti soočanja in sprejemanja drugega, kritično in angažirano perspektivo na življenje in življenjske izkušnje. Ta položaj generira tudi njuno literarno ustvarjalnost.

Z motivi in temami, ki se dotikajo avtobiografskih izkušenj migracije in življenja v slovenski prostor, avtorici bogatita slovenski literarni sistem, spodbujata medkulturnost in v slovenski literarni in socialni imaginarij vnašata kritične poglede intelektualke in migrantke. V slovenski prostor in v slovenski literarni sistem vnašata poglede, ki jih tradicionalno lahko opredeljujemo kot poglede Drugega, prav te perspektive so posebej dragocene za kritično refleksijo delovanja slovenskega naroda. Literarni ustvarjalki v izbranih literarnih delih poudarjata tudi nove poglede na identitete migrantov in migrantk, ki se izgrajujejo v interakciji z različnimi socialnimi in kulturnimi okolji ter transnacionalno in transkulturno delovanje migrantov in migrantk.

Viri

Chrobakova Repar, Stanislava. 2009. *Slovenka na kvadrat*. Ljubljana: KUD Apokalipsa.

Johnson Debeljak, Erica. 1999. *Tujka v hiši domačinov*. Maribor: Obzorja.

--. *Prepovedani kruh*. Ljubljana: Modrijan.

Literatura

Anderson, Benedict. 1998. *Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: SH.

Braidotti, Rosi. 2011. *Nomadic Subjects, Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. New York: Columbia University Press.

- Haraway J. Donna. 1990. *A Manifesto for Cyborgs: Science, Technology, and Socialist Feminism in the 1980s*. *Feminism/Postmodernism*, ed. L. Nicholson. New York: Routledge.
- Hoerder, Dirk. 2002. *Cultures in contact: world migrations in the second millennium*. Durham; London: Duke University Press.
- Kristeva, Julia. 1991. *Strangers to Ourselves*. New York: Columbia University Press.
- Milharčič Hladnik, Mirjam. 2007. Avto/biografičnost narativnosti: metodološko teoretični pristopi v raziskovanju migracijskih izkušenj. *Dve domovini*, št. 26, str. 31–46.
- Papastergiadis, Nikos. 2000. *The turbulence of migration: globalization, de-territorialization, and hybridity*. Cambridge, UK: Polity Press; Malden, Mass.: Blackwell.
- Somers, Margaret. 1994. The narrative constitution of identity: A relational and network approach. *Theory and Society* 23(5): 605–649.
- Stanford Friedman, Susan. 1998. *Mappings. Feminism and the Cultural Geographies of Encounter*. New Jersey: Princeton University Press.
- Vertovec, Steven. 2001. Transnationalism and identity. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 27, No. 4: 573–582.
- Žitnik Serafin, Janja. 2014. Vloga izseljenske/priseljenske književnosti in literarne vede pri raziskovanju migracij. *Dve domovini*, št. 39, str. 31–42.